

>>>

[Víra a budoucnost]

19. V. 62

„Víra nevyrůstá z ničeho daného. Jejím nezbytným předpokladem je něco, co tu jaksi není k dispozici, co nepatří ke skutečnosti, která člověka obklopuje a k níž on sám (i se svou subjektivitou) náleží. Tímto předpokladem je nepředmětná skutečnost Božího naklonění k člověku, ujištění, výzva, podepření i příslib. Víra je čímsi druhým po tomto prvním – je odpovědí. ...“ (*Th. př. KR 1962, sešit č. 2, str. 47 – LvH + P. Pokor.*)¹

Kde není budoucnost, není víra. Víra nemůže existovat bez budoucnosti, tj. bez perspektivy. Ona nepředmětná skutečnost, v níž je víra zakotvena a z níž vyvěrá a žije, má co nejužší vztah k budoucnosti. Přece však s ní nemůže být ztotožněna, protože víra je právě „čímsi druhým“, je odpovědí – nemůže však být odpovědí na něco, co tu není (a co teprve bude). To znamená, že vztah víry k budoucnosti je zaměřen na tu část budoucnosti, která nějak je přítomna, je tu. A to je právě perspektiva, to jsou otevřené dveře, to je norma budoucnosti, to, co být má, co se má v budoucnu stát. Právě to však je při vši své přítomnosti něčím prvním, co předchází naši víru. Není to však nic minulého. Z této situace, z tohoto jejího rozboru je zřejmo, že z naší přítomnosti nevedou jen dva směry, totiž k minulosti a k budoucnosti, ale ještě nejméně jeden směr další, který je příbuznější směru k budoucnosti než ke směru opačnému, ale přesto to je směr k čemusi původnějšímu a dřívějšímu, co předchází přítomnost (přítomnou víru), aniž by bylo její minulostí. Kdyby byla víra zakotvena pouze v minulosti, kdyby ji (a tím i všechno nové, které se rodí vždy jenom z víry) předcházela pouze minulost, pak by docházelo buď k pouhému opakování, anebo by každá odchylka od minulého byla pouhou náhodou. Protože však se při pozorném sledování ukazuje, že série takových „náhod“ tvoří docela určitou vývojovou řadu, vývojovou linii, nelze zůstat u předpokladu pouhé nahodilosti. A tak tu před námi stojí pozoruhodný problém: jak najít pravou povahu toho, co je dříve než každá aktualita, ale není její minulostí? A jak je vůbec možno řešit tuto otázku, jestliže toto „něco“ vlastně není žádné „něco“, tj. žádný předmět, nýbrž má nepředmětný charakter? Co to vlastně znamená „nepředmětná“ skutečnost? To lze demonstrovat pouze na některých zvláštních příkladech, zejména na otázce pravdy (viz sborník *O svrchovanost víry!*).²

620519

<<<

>>>

---

¹ L. Hejdánek – P. Pokorný, *Ježíš – víra – christologie*, in: *Theologická příloha Křesťanské revue*, 1962, seš. 2 (příloha k č. 4), str. 45–53, zde str. 47; nověji in: L. Hejdánek, *Filosofie a víra. Nepředmětnost v myšlení a ve skutečnosti II*, Praha 1999², str. 9–25, zde str. 12. – Pozn. red.

² L. Hejdánek, *Pravda a skutečnost*, in: J. B. Souček (vyd.), *O svrchovanost víry. Sborník k sedmdesátému výročí narození profesora J. L. Hromádky*, Praha 1959, str. 69–74; nověji in: L. Hejdánek, *Setkání a odstup*, Praha 2010, str. 24–30. – Pozn. red.

[Sekularizace, náboženství a víra]

25. V. 62

Sekularizací se rozumí zesvětštění, tj. odnáboženštění. Otázka zní: je samo náboženství hodnotou, jejíž ztráta je nenahraditelná, anebo je pouhou dobově podmíněnou formou? A je-li formou, pak co je to, co se odnáboženšťuje, co prochází sekularizací?

A pak: je otázka formy zanedbatelná? Je to jedno, jaká forma tu je? Což je obsah tak naprosto nezávislý na formě a forma na obsahu? Co to vůbec znamená náboženství? Je náboženství uskutečňováním „toho, co být má“ v prostoru vyděleném od ostatního světa, v tzv. svátostném prostoru? A jaká je funkce takového odděleného prostoru? Je možno tak docela připustit, že tu aktivita zbloudila, že se dostala do slepé uličky? Není toto „uskutečnění“ mimo denní život a praktický svět spíše nutnou podmínkou reálného zásahu potom, tj. opravdového uskutečňování? Ale v jakém smyslu novodobá teorie dovede nahradit tuto dřívější funkci náboženství? Sekularizace je jistě procesem, který směřuje k postupujícímu zrušení všech „svátostných prostorů“. Je to však vůbec možné? A je to správné? Je s tím vůbec možno souhlasit? Nebo je třeba se bránit? Nemá zdánlivé zrušení náboženství za následek jen to, že propadneme nekontrolovaně náboženství daleko nižšímu a primitivnějšímu? A přece můžeme sledovat, jak proroci, a zvláště Ježíš stavěli proti náboženskému úkonu praktické jednání. – Je tu ovšem ještě další věc: jestliže je existence víry závislá na existenci nějakého svátostného prostoru, pak to je záležitost určité historické úrovně, tedy věc kulturní, nikoliv elementární. To by však bylo hrubě chybné pojetí víry. Víra je s dějinami ve velmi úzkém kontaktu, ale na svém konci, na svém cíli, ve svém zpředmětnění, uskutečnění, nikoliv ovšem na svém počátku, u svého zdroje.

620525

<<<

>>>

[Důvody pro novou (civilní) interpretaci evangelia]

26. V. 62

Otázka nové (tzv. civilní) interpretace křesťanské zvěsti vyvěrá hned z několika skutečností. Především je naší (a vůbec i každé jiné) době vzdálená jazyková forma biblických knih. Každý překlad už přibližuje původní text a jeho smysl novému duchovnímu, myšlenkovému, názorovému okruhu. Tak je vidět za druhé, že i myšlenkové prostředí blízké pisatelům biblických textů (resp. potom redaktorům) je vzdálené dalším dobám. To je jedna úroveň, na níž se klade otázka nové interpretace: skutečnost se vyvíjí, vyvíjí se i názory a celý myšlenkový a duchovní svět člověka a tomuto vývoji se přizpůsobuje i jazyk. Má-li se říci totéž, co je řečeno v biblickém textu, má se tomu stejně rozumět: a k tomu nestačí text doslovně opakovat. Přitom nejde jen <o> jazykový, terminologický překlad, pochopitelně. – Ale je tu ještě jiná úroveň. Křesťanská zvěst, resp. jednotlivé pasáže biblických textů se vztahují ke konkrétním věcem a

událostem, tj. mají svůj předmět. Tento předmět měl nejen pro tehdejší porozumění jinou tvář, ale měl objektivně jiné postavení ve světě ostatních skutečností, a zvláště ve světě lidských záležitostí. Je proto <třeba> v nové situaci jít hledat takové věci, jejich<ž> postavení ve světě je alespoň obdobné oněm. – Posléze však hlavní: podstata zvěsti není v tom, k jakým konkrétnostem se vztahuje, ale v cestě, na niž ukazuje. Kompas nám v každé krajině ukáže směr. Zvěst nás vede ve všech situacích. Ale jako bez krajiny nemá kompas cenu, tak zvěst nemůže zaznít leč na cestě.

620526

<<<

>>>

[Kauzalita, entropie a vývoj živého]

28. V. 62

Pokus J. P. Těrleckého (*Princip kauzality a druhý zákon termodynamický, Filos. čas. 1961 / č. 2, str. 239 n., původně Doklady AV SSSR 1960, d. 133, č. 2*)³ o pochopení principu kauzality jako následku druhého zákona termodynamického (str. 240), protože „druhý zákon ve formě zákona narůstání entropie obsahuje představu o směru procesů v čase“, má své vážné problémy. Především celý vývoj života na Zemi (který trvá již asi 1½ miliardy let) je svým směrem obrácen proti směru narůstání entropie. Vývoj živých organismů spočívá ve snižování entropie, jak je známo. Přitom jde o proces neobyčejně dlouhého trvání, který má zcela jednoznačný směr v čase, je dokonale nepřevratitelný (způsobem daleko ještě výraznějším, než je tomu v oblasti mimoživého v důsledku entropického zákona). Vzhledem k tomu, že tento vývoj živého má nade vše pochybnost své vlastní zákonitosti, a proto i kauzální souvislosti, jsme postaveni před rozhodnutí. Buď připustíme, že entropický zákon (tj. 2. věta termodynamická) platí generálně pro celý vesmír, a připustíme opačné směry jen jako nahodilé dočasné výjimky; nebo připustíme, že entropický zákon platí jen v určitých podmínkách, a to opět buď tak, že je konkrétní aplikací nějakého obecnějšího, vposledu opravdu absolutního (generálního) zákona vesmírného, anebo tak, že připustíme pluralitu zákonů, jejichž platnost je vždy omezena ve svém rozsahu, ale navzájem jsou jen v tak slabých a okrajových souvislostech, že předpoklad poslední integrovanosti všech zákonitostí v jednotné pletivo v celém vesmíru tím nemůže být oprávněn.

620528

<<<

>>>

[Entropie ve vesmíru]

³ J. P. Těrleckij, *Princip kauzality a druhý zákon termodynamický*, in: *Filosofický časopis*, 9, 1961, č. 2, str. 239–243. – Pozn. red.

K. P. Stanjukovič (*O vzrůstu entropie v nekonečném vesmíru*, Dokl. AN SSSR, sv. 69, č. 6, 1949?, česky *Sovětská věda – matem. – fyzika* 1951, č. 4, str. 191–3)⁴ se pokouší dokázat, že obecná platnost entropického zákona může zůstat bezpodmínečně zachována pro kteroukoliv konečnou oblast vesmíru, aniž by se vztahovala na vesmír jako na celek, takže nekonečný vesmír nemůže dosáhnout stavu rovnováhy. Podstata jeho argumentu je v odkazu na to, „co se ve skutečnosti pozoruje“ (192), že totiž „předpoklad absolutně jednostranného průběhu procesu nemá zřejmě smyslu“ (tamtéž), a za druhé v postulátu, „že vždy existují nějaké neprázdné množiny částic každé třídy“ (192–3), tedy v postulátu statistického charakteru. Jinými slovy, Stanjukovič předpokládá také směry procesů, při nichž se nezvyšuje entropie, čili směry protientropické, negentropické; a za druhé předpokládá, že vždycky existují takové třídy „částic“, které mohou případně mít entropický spád (které mají nižší entropii). [Což je mimochodem nadbytek postulátů – k „důkazu“ by stačil jeden z nich.]

V polemickém článku zakládá J. R. Plotkin (*O vzrůstu entropie v nekonečném vesmíru*, *Žurnal teor. i exp. fiziki* sv. 20, 1950, č. 11; česky *Sov. věda – mat. – fyzika* 1951, č. 4, str. 194–5)⁵ svou argumentaci skutečně na jediném, totiž na druhém postulátu, čímž dosahuje nezávislosti „na konkrétní struktuře vesmíru“. Protože však je otázka řešena statisticky, nejde mu vůbec o směry vývoje (dokonce říká, že „se statistické stránky jsou tedy všechny makroskopické systémy sestávající ze spočetného počtu částic ekvivalentní. ... Všechny mají touž ‚thermodynamickou pravděpodobnost‘; není mezi nimi žádných ‚méně pravděpodobných‘ ani ‚více pravděpodobných‘“ [195]). A tak uvažuje nikoli o vývoji, nýbrž o principiální možnosti stavů vesmíru (195).

Vezměme otázku takto: jestliže opravdu platí 2. zákon pro každou konečnou část vesmíru (abstrahujeme-li metodicky od její nutné jinak otevřenosti), pak připusťme, že existuje stav, který je charakterizován minimální entropií. V průběhu času však jeho entropie roste, a tak je jisté, že v kterémkoli okamžiku, který pro časově nekonečný vesmír zvolíme, nemůže existovat žádný takový stav o minimální entropii. Přechod od stavu o minimální entropii k stavu o maximální entropii může probíhat rychleji nebo pomaleji, ale jeho průběh může mít na druhé straně trvání buď konečné, nebo nekonečné. Předpokládáme-li trvání vždy konečné, docházíme k rozporu – neboť vesmír nemohl existovat do této chvíle nekonečně dlouho. Jestliže však toto trvání je nebo alespoň může být také nekonečné, pak nejsme v rozporu s představou o nekonečnosti vesmíru v čase, ale nemůžeme předpokládat v žádné chvíli existenci stavu o minimální entropii, nýbrž vždy jen o určité entropii vyšší než možné minimum. V tomto případě by však byly stejně vyloučeny případy o minimální entropii i případy o maximální entropii jako nepravděpodobné (či lépe nemožné). Statistický důkaz tedy neobstojí.

Dále. Nic nenasvědčuje tomu, že bychom kterýkoli proces zvyšování entropie mohli považovat časově za nekonečný. Známe celou řadu takových procesů, které jsou zřejmě

⁴ K. P. Stanjukovič, *O vzrůstu entropie v nekonečném vesmíru*, přel. K. Pátek, in: *Sovětská věda. Matematika – fyzika*, 1, 1950–1951, č. 4, str. 191–193. – Pozn. red.

⁵ J. R. Plotkin, *O vzrůstu entropie v nekonečném vesmíru*, přel. Č. Muzikář, in: *Sovětská věda. Matematika – fyzika*, 1, 1950–1951, č. 4, str. 194–195. – Pozn. red.

konečné, tj. časově omezené jak počátkem, tak koncem. Musíme předpokládat, že proces nekonečný by se nám v tom případě jevil v krátkém časovém úseku (a tím ovšem bude každý konečný časový úsek!) jako nehybnost, neměnnost. To však odporuje veškeré zkušenosti; známe jen samou změnu, neznáme neměnnost. Proto můžeme uzavřít, že zvyšování entropie je v každém případě (u konečné části vesmíru) proces časově konečný. A to je v rozporu s předpokladem časově nekonečného vesmíru, jestliže nerelativizujeme platnost 2. věty termodynamické.

620528

<<<

>>>

[Křesťanství a dnešek]

29. V. 62

Srovnání s kompasem má jednu vadu (srv. text z 26. 5. – str. []),⁶ totiž že je mechanické (mechanistické). Kompas sám o sobě ukazuje stále na jedno místo. Zvěst se však mění potud, že ukazuje vždy dále, že tedy se sama mění, pokračuje, postupuje. Kristova věc (můžeme-li se tak vyjádřit – věc) se reálně prosazuje stále pokračujícím, stále významnějším a mohutnějším způsobem. Nemění se tedy jen skutečnost kolem nás a naše porozumění této skutečnosti, neměníme se jen my ve svých zvycích, zkušenostech, duševně i duchovně, ale mění se také a hlavně ona „Kristova věc“, tj. postupují a pokračují dějiny Božích činů a dějiny uskutečňování jeho vůle a plánů. A tu se ukazuje, že nejdůležitější věcí vůbec je pro nás současná situace tohoto Božího dění a naše postavení v něm. Pomáháme dnes v budování království Božího, anebo v něm překážíme? Může si nás Bůh použít, anebo jsme nepoužitelní, nepotřební, nevhodní? Dovedeme rozpoznat své úkoly v této konkrétní situaci, nebo nedovedeme? Právě v tomto „rozpoznávání znamení časů“ došlo mnohde k velkým zmatkům. Křesťané nerozpoznali, že třeba moderní věda nebo moderní socialistické hnutí je vlastním dítětem křesťanského zápasu o pravdu a spravedlnost. A dnes vypadá situace tak, jako by vědecké úsilí nebo socialistické politické úsilí bylo v naprostém rozporu s křesťanstvím a jako by křesťanství bylo tomuto úsilí jen na překážku. A opravdu velmi často na překážku jest. Jsem přesvědčen, že jde o nedorozumění, ale především o nedorozumění v křesťanských řadách (tj. tradičně křesťanských řadách). Toto nedorozumění musí být odstraněno, aby se otevřela perspektiva pravého místa a pravého úsilí křesťanů v dnešní společnosti a v dnešním světě. Samozřejmě, že bude výsledkem nového porozumění často také kritika vědeckého nebo zase politického úsilí dnešní doby, ale bude to kritika docela jiná, než jaké jsme dnes schopni.⁷

---

⁶ V rukopise je zde mezera pro doplnění stránkového odkazu: L. Hejdánek, *[Důvody pro novou (civilní) interpretaci evangelia]*, viz výše (jde o 4. stranu rukopisných poznámek, rukopis však není paginován). – Pozn. red.

⁷ Tímto záznamem končí první soubor rukopisných poznámek z r. 1962; následuje jiný soubor z přelomu let 1962–1963. – Pozn. red.

620529

<<<

>>>

[Pravda jako zdroj aktivity a jednoznačnosti ve světě]

11. 12. 62 (Vinohr[adská] nemocnice)⁸

Tam, kde ontologické zkoumání je otevřeno i radikální reflexi, může se vystříhat „optického klamu“, že danost je danost. Není-li identita, resp. ostrá ohraničenost, tvarová, obrysová pevnost hypostazována identifikací, není-li realita stylizována už v ontologickém přístupu, musí se docela zřejmě ukázat, že sama v sobě a pro sebe je realita vždy více- až mnohoznačná. (Později si ukážeme, jak to souvisí s pojetím geneze budoucnosti a determinujícího působení minulosti – prostřednictvím subjektivního charakteru atp.) Proto není pravda, tj. pravá tvář reality, její tváří jedinou, neboť jsou (a zvláště jsou možné) i jiné tváře. Pravda není reduplikací skutečnosti ani se skutečností není identická. Realita má více tváří, což na druhé straně znamená, že nemá žádnou určitou, jedinou, hotovou, definitivní, jednoznačnou tvář. Je to tedy pravda, která dodává realitě určitosti a pevnějších rysů. Realita není tedy sama v sobě určitá, definitivní, ale zdroj její určitosti je v pravdě. Pravda tedy proměňuje skutečnost tím, že jí dodává pevnějších a určitějších rysů. Zbývá zjistit, zda tato proměna míří k hierarchické výstavbě, která má charakter věčnosti a neproměnnosti (Aristotelés), zda určitost, která má svůj zdroj v pravdě, je sama neproměnná a věčná (Platón, Whitehead) – anebo zda spíše sama pravda se mění, je na pochodu a na pochod pak strhuje i realitu. Jsme nakloněni se přiznat k druhé alternativě. Neurčitost dané skutečnosti spočívá (splývá, kryje se) v její nehybnosti, nespádovosti či pouhé setrvačnosti; určitost je tam, kde je akce, činorodost, rozmach, vykročení kupředu. Opakování není nikdy identickým opakováním, nýbrž redukcí, opotřebováním, zkrácením, zesměšněním, komickou parodií, úpadkem, rozpadem (a to tím mohutněji, čím vyšší je úroveň onoho opakování). Je tedy pravda zdrojem určitosti tím, že je zdrojem aktivity, zdrojem akcí. Je dynamickým zdrojem realizace nepředmětnosti uprostřed předmětné reality, je zdrojem přechodu nepředmětné skutečnosti v předmětnou, tj. právě zdrojem akce. (14⁰⁰)

621211

<<<

>>>

[Vnitřní a vnější (kritika Teilhardova pojetí)]

Vinohr[adská] nemoc[nice] 12. 12. 62

---

⁸ Poznámka nahoře na první straně tohoto souboru: „*Neuro[logie]. Pokoj č. 53. 1. p[atro]. 11. 12. 62 / tlak 125/90 / vá[ha] 83 / vý[ška] 176 / puls 84 / v 13.¹⁵ tepl[ota] 36,9“.* – Pozn. red.

Teilhard má za to, že „vnitřní“ je zprvu (na nízké úrovni) neviditelné, potom se začíná projevovat, až konečně – postupně – převládá nad „vnějškem“ věci (*Phén. hum.* 57).⁹ To je po mém soudu chyba, která ostatně spočívá již ve ztotožnění „vnitřního“ s „vědomím“ (či spiritualitou). Bylo by totiž nepochopitelné, jak se nižší jednotky dostanou do pohybu na vyšší úroveň. Tento přechod, resp. okolnost, že se vyšší úroveň objeví, ukáže, znamená zviditelnění ne-li samotného vnitřního, tedy alespoň výsledků jeho „realizace“. Na druhé straně už tento přechod zcela elementárně je dokladem převládání vnitřního nad vnějším. Naopak i na vyšší úrovni se mohou objevit organismy, které již po (statisíce a) miliony let vůbec nezměnily svou strukturu ani způsob svého života (tzv. konstantní typy – viz Heberer), tedy kde přestalo vnitřní převládat a kde vnější získalo naprostou převahu. Převládnutí vnitřního nemůže mít nikdy definitivní charakter: každé převládnutí má pouze aktuální charakter a jeho provedení, uskutečnění znamená zavedení nové setrvačnosti do dosavadního kontextu vnějších vztahů a struktur. Tam, kde vnitřní (vždy jen jednorázově) převládne, stává se vnějším, přechází ve vnější podobu. Proto v zásadě není pokroku ve vztahu vnitřního a vnějšího: pokrok je záležitostí čistě vnější, ale jeho silou, jeho stimulem, jeho *vis motrix*, jeho zdrojem je vnitřní. Subjektivno, duševno, vědomí je jen nejvyšší (zatím) úrovní vnějšího, tedy komplexity. Je ovšem pravda, že účinnosti vnitřního s pokrokem, s vývojem přibývá. To však není důsledkem posílení mohutnosti vnitřního jako spíše lepším „zesilovacím“ aparátem vnějšího charakteru, jež představuje právě subjektivita. Ta ovšem skutečně vnějšně roste a postupně (v dějinách) nabývá převahy a snad se jednou stane přímým nástrojem vnitřního, jímž bude (snad) dosaženo maxima uplatnění subjektivnosti (skrze subjektivitu) v objektivním světě. (Je ovšem možné a pravděpodobné, že se najde ještě mocnější nástroj v intersubjektivní komunikaci, v nějaké kolektivní subjektivitě.)

12. 12. 62

621212

<<<

>>>

[„Vnitřek Země“ u Teilharda]

13. 12. 62

Dosti nepochopitelně mluví T. de Ch. o „Dedans de la Terre“ (70).¹⁰ Jsou tu zároveň dvě věci, s nimiž nemůžeme souhlasit. Předně můžeme najít jisté (byť leccjak nevýrazné a jinde – na jiných místech – zproblematizované) náznaky jakéhosi paralelismu. Čteme kupř. (str. 72), že až dosud spící aktivity předživota se dávají do pohybu *pari passu* s probuzenými (-ním) silami syntézy, které jsou skryty v hmotě.¹¹ Jsou tedy tyto „síly syntézy“ něčím jiným než „radiální

⁹ P. Teilhard de Chardin, *Le phénomène humain*, Paris 1955, str. 57; česky: *Vesmír a lidstvo*, přel. J. Sokol, Praha 1990, str. 52. – Pozn. red.

¹⁰ Tamt., str. 70; česky: *Vesmír a lidstvo*, str. 60; „vnitřek Země“. – Pozn. red.

¹¹ Tamt., str. 72; česky: *Vesmír a lidstvo*, str. 61. – Pozn. red.

energií“ (neboli „spirituální energií“) – jak o tom ostatně svědčí i slova o „rozvoji spirituální energie“ (str. 71),¹² kterými je naznačeno, že nejde o nepředmětné „vnitřní“ v našem smyslu. Naproti tomu ukazuje Teilhard, že růst elementárních svobod je umožněn syntetickým vzrůstem molekul, jimž tyto svobody jsou „vnitřní“ (qu’elles sous-tendent) (72).¹³ K oné syntéze by však vůbec nedošlo, „si le Globe, dans son ensemble, ne reposerait pas à l’intérieur d’une surface close les nappes de sa substance“ (dtto).¹⁴ K vzrůstu vnitřního dochází tedy ve dvojím „enroulement“ (navíjení), totiž v navíjení molekuly na sebe a v navíjení planety na sebe. (72–3)¹⁵ Už od počátku je tu dána jednota pluralitních infinitezimálních center, která představuje „solidární masu“ center, strukturálně mezi sebou vázaných podle podmínek svého vzniku a svého vývoje. Tato poslední formule stojí v napětí se začátkem sentence, kde se mluví o počátečním kvantu vědomí, obsaženém v našem světě¹⁶ (podmínky vývoje už jsou situací *po* počáteční situaci). T. de Ch. chce snad říci, že již od počátku existuje jakási jednota individuálních partikulí, která má ovšem vnitřní charakter. A tato počáteční jednota to je, co dává do pohybu vše další.

13. 12. 62¹⁷

621213

<<<

---

¹² Tamt., str. 71; česky: *Vesmír a lidstvo*, str. 61. – Pozn. red.

¹³ Tamt., str. 72; česky: *Vesmír a lidstvo*, str. 62. – Pozn. red.

¹⁴ Tamt., str. 72; česky: *Vesmír a lidstvo*, str. 62: „kdyby Země jako celek nesevřela hladiny své látky uvnitř uzavřeného povrchu“. – Pozn. red.

¹⁵ Tamt., str. 72–73; česky: *Vesmír a lidstvo*, str. 62. – Pozn. red.

¹⁶ Tamt., str. 73; česky: *Vesmír a lidstvo*, str. 62. – Pozn. red.

¹⁷ Soubor poznámek pokračuje dále záznamem z 3. 1. 1963 a dalším nedatovaným záznamem. – Pozn. red.